

Gramatik Kısa Devre Sonucu Oluşan Gramer Dışı Örnekler İçin Bir Terim Önerisi: İkircik Kategorisi

DR. ÖĞR. ÜYESİ KADİR YILMAZ*

Öz

Bu çalışmada metatez, bulaşma, karıştırma, harmanlama, çaprazlama gibi kategorilere dâhil edilemeyen, bilişsel ve nörolojik kısa devrelerden kaynaklanan dil bilgisi hatalarıyla karakterize bir dil fenomeni ele alınmıştır. “Okullar başladı.” (Şöyle olmalı: başladı/açıldı.), “İyiym, senden nasılsın?” (Şöyle olmalı: Senden ne haber?/Sen nasılsın?), “ızak” (Şöyle olmalı: ırak/uzak.), “tümle” (Şöyle olmalı: cümle/tümce.) gibi örneklerle tanımlanan bu fenomen, dil kullanımını etkileyen psikolojik ve nörolojik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Araştırmada bu sözlüksel boşluk için “ikircik” terimi önerilmektedir. Çalışmada dil, beyin ve bilinçaltı arasındaki ilişki analiz edilerek kelime ve cümle düzeylerindeki konuşma hatalarının altta yatan psikolojik veya nörolojik etkileriyle psikolinguistik ve nörolinguistik verilerden yararlanılarak konuşurun kelime veya cümle seçiminde kafa karışıklığı yaşadığı veya tereddüt gösterdiği ve bunun sonucunda gramer dışı yapıların ortaya çıktığı durumlar ele alınmaktadır. “İkircik” olarak adlandırılan bu dilsel sapmanın köklerinin bilişsel kararsızlıkla ilgili olduğu tespitinden hareketle incelenen örnekler ayrı bir dil sürçmesi kategorisini temsil etmektedir. Bu geçersiz koşul örnekleri hem dil bilimsel hem de bilişsel yeni araştırmalara kapı aralayacak niteliktedir.

Anahtar sözcükler: sinir dil bilimi, ruh dil bilimi, konuşma bozuklukları, dil sürçmesi, ikircik

A Term Proposal for Non-Grammatical Examples Caused by Grammatical Short Circuits:
The Ambivalence Category

Abstract

This study addresses a linguistic phenomenon characterized by grammatical errors resulting from cognitive and neurological short circuits, which cannot be classified under categories such as metathesis, contamination, blending, or cross-association. Exemplified by utterances such as “Okullar başladı” (Intended: *başladı* or *açıldı* – “Schools have started/opened”), “İyiym, senden nasılsın?” (Intended: *Senden ne haber?* or *Sen nasılsın?* – “I’m fine, how are you?”), “ızak” (Intended: *ırak* or *uzak* – “far”), and “tümle” (Intended: *cümle* or *tümce* – “sentence”), this phenomenon stems from psychological and neurological factors that affect language use. The study proposes the term “ikircik” to describe this lexical gap. By analyzing the relationship between language, the brain, and the subconscious, the research explores how psychological or neurological influences can cause speakers to experience

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; E-posta: yilmazkadir@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5154-8322

Gönderim tarihi: 1 Mayıs 2025

Kabul tarihi: 2 Ağustos 2025

confusion or hesitation at the word or sentence level. This results in ungrammatical structures, which are examined using psycholinguistic and neurolinguistic data. The errors categorized under “ikircik” are found to originate not from language disorders per se, but from cognitive indecision, representing a distinct category of speech error. These examples of invalid or conflicted linguistic constructions open new avenues for both linguistic and cognitive research.

Keywords: neurolinguistics, psycholinguistics, speech disorders, slip of the tongue, ambivalence

GİRİŞ

Dilin kökeninden dillerin çeşitlenmesine, ana dili ediniminden insanın dil öğrenme yeteneğine kadar pek çok konu, tarih boyunca insan zihnini meşgul etmiş; insan beyninin ve zihninin sırlarının tam olarak çözülemediği bu alanlarda yapılan çalışmaların önemli bir kısmı hipotezden öteye geçememiştir. Bununla birlikte XX. yy.ın başlarından itibaren Ferdinand de Saussure ile gelişme gösteren modern dil bilimi çalışmaları ve disiplinler arası çalışmalar, dil-zihin ilişkisi üzerine yoğunlaşmış; dille ilgili birçok konuyu derinlikli ele almayı hedeflemiştir.

Caner Kerimoğlu’na (2022, s. 22) göre beyin, insanı “biricik” yapan bilişsel özelliklerin evidir. Antonio R. Damasio’ya (2006) göre ise sistemlerin bir süper sistemidir. İclal Ergenç, bu yapının süper olarak nitelendirilen en önemli sistemi olan dili “insanın ayrıcalık belgesi” olarak ifade eder ve dilin beynin işleyişiyle olan bağlantısını dil-nöroloji ilişkisi, dil bilimcilerin bakışıyla dilin kendi içindeki işleyiş sistemi ve bireyin kullanımıyla ortaya çıkan somut eylem olarak üç bölümde açıklamak gerektiğini belirtir (2008, s. 2). Dili bir yapboza benzeten Kerimoğlu, bugün bu yapbozun tüm parçalarının bulunamadığına işaret eder (2022, s. 34). Dil yetisinin diğer bilişsel işlevlerden nörofizyolojik, hatta anatomik olarak ayrı olup olmadığına, yani beynin “modül” prensibi ile yapılandırılmış olup olmadığına dair ciddi ve çoğu zaman da uzlaşma sağlanamayan türden tartışmalar yapılmaktadır (Kozan ve Öksüz, 2010, s. 28). İnsanın düşünen bir varlık olduğu ve -dil mi düşünceyi, düşünce mi dili doğurur tartışmasından ayrı olarak- düşüncesini dil ile şekillendirdiği kabulünden hareketle düşünce ve onun üretimi olan dilin gramer ve anlam boyutu, zihin kodlarının derinliklerinde gerçekleşen bilişsel bir süreçtir. Bununla birlikte Aristoteles’e göre dış konuşma, içsel dilin, az çok anlam belirsizliğine, dolayısıyla da hataya gebe bir formudur (akt. Altınörs, 2014, s. 34).

Ergenç; dili bir sözcükler yığını ya da listesi değil, kendi içinde özerk olan sistemlerin (ses, biçim, söz dizimi, anlam, kullanım) diğer sistemlerle bağlantılı olarak işlemesiyle ortaya çıkan bir büyük sistem olarak ifade eder (2008, s. 10). Gökhan Yavuz Demir’e (2018, s. 21) göre sosyal bilimlerde dil görülmeksizin hiçbir araştırma yapılamaz. Diğer yandan, dil ve düşünce arasındaki ilişki felsefe tarihinin en çok tartışılan konuları arasında yer almıştır (Corballis, 2014, s. 203). Dil, insan bilinciyle doğrudan ilişkili olduğu için insanın onu nesnel olarak ele alıp dışarıdan biri olarak incelemesi çok güçtür (Porzig, 2011, s. 3). Bu durumda insan dilinin kaynağı yine dil olduğu için bilinç ve bilinçaltı araştırmaları, dil incelemelerinde büyük önem arz etmektedir. Çoğunlukla dil incelemeleri insan

bilgisinin ve bilincinin sınırları gözetilerek yapılırken dilin, bilinçaltı ile ilişkisi göz ardı edilmiştir. Hâlbuki dil ve konuşma bozukluklarının birçoğu, dil-zihin ve dil-bilinçaltı ilişkisiyle bağlantılıdır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Dil bozukluğu, insanların başkalarıyla duygu ve düşüncelerini paylaşmak amacıyla kullandığı kurallar sistemini edinme ve kullanımda aksamalarla ilişkiliyken konuşma bozukluğu duygu ve düşünceleri içeren kuralların gerekli organlar yardımıyla fiziksel olarak üretiminde meydana gelen aksamalarla ilişkilidir (Kayhan Aktürk, 2021, s. 28). Bu araştırma, konuşma bozukluklarından biri olan dil sürçmelerine dâhil edebileceğimiz bir alt kategori üzerine olacaktır.

Çalışmada “Okullar başladı (başladı/açıldı)”, “İyiyim, senden nasılsın? (Senden ne haber?/sen nasılsın?)”, “ızak (ırak/uzak)”, “tümle (tümce/cümle)” gibi örneklerden hareketle, dil sürçmesi türlerinden herhangi birine dâhil edilemeyen ve bir elektrik kısa devresi gibi iki dilsel yapı arasında oluşan istenmedik bir bağlantı sonucu meydana gelen gramatik kısa devre olarak ifade edilebilecek birtakım nörolojik ve psikolojik sebeplerle ortaya çıkan gramer dışı durum, kelime ve cümle düzeyinde ele alınarak bu dil sürçmesi kategorisiyle ilgili terim önerisinde bulunulacaktır.

2. PSİKOLENGÜİSTİK, NÖROLENGÜİSTİK VE DİL-ZİHİN İLİŞKİSİ

Zihin, insana özgü nöral bir sistemdir ve ilk defa konuşma alanlarının motor bağlantılara kavuşmasıyla kendine ya da dil mekanizmasının ulaşabildiği yönlerine erişim sağlamasıyla ortaya çıkmıştır (Torey, 2017, s. 96). Cümlelerin anlamını dile getiren önermeler dizgesi zihinde üretilir (Chomsky, 2011, s. 59). Psikodilbilim (psikolinguistik), dilin beyin ve zihin ile olan ilişkisini çok yönlü olarak araştıran dil bilimi dalıdır (Demirci, 2017, s. 373). Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*’ünde ise “Dil biliminin insanların dili öğrenmesini, kullanmasını ve anlamasını sağlayan etkenleri konu edinen alt dal.” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023, s. 2741). Ruh dil bilimi de denen bu alan, ilk olarak Jacob Robert Kantor tarafından 1936’da *An Objective Psychology of Grammar* (Dilbilgisinin Nesnel Psikolojisi) adlı çalışmada ele alınmıştır (Demirci, 2017, s. 373).

Demirci, psikodilbilimin araştırma konularını şöyle sıralamaktadır:

- İnsan psikolojisiyle dil kullanımı arasındaki ilişki.*
- Dilimize gelen her şeyi her yerde konuşmamıza engel sebepler.*
- İnsan davranışları ve dil kullanımı bağlantıları.*
- Bireyin toplum içinde dil kullanımını etkileyen psikolojik sebepler.*
- Psikanalitik açıdan dil: dil ile bilinç, bilinçaltı, libido bağlantısı.*
- Uykuda veya hastalıkta sayıklamalar, ağzından kaçırılmalar.*
- Temel dil becerileri konuşma, dinleme, okuma, yazma ve anlama işlemleri nasıl oluşur?*
- İnsanlar ana dillerini ve diğer dilleri nasıl öğrenir?*
- İnsanlar dili hafızalarında nasıl saklarlar?*
- Beynin dil bölümü nasıl çalışır ve özellikleri nelerdir?*
- Canlılar içerisinde yalnız insan mı dil edinim kabiliyetine sahiptir?*
- Dil bozuklukları, dil sürçmeleri, dil hastalıkları nasıl izah edilir?*
- Dil becerileriyle dikkat, sezgi, tahmin ve algı arasındaki bağlar vs. (2017, s. 373).*

Dil-psikoloji arasındaki konular bu kadar geniş yelpazede ele alınırken ruh dil biliminin sorulara ve sorunlara fizyolojik, psikolojik, sosyolojik, nörolojik ve ruhsal açıdan bakarak neticeye varmaya çalıştığı bilinmektedir. Demirci'nin dile getirdiği psikodilbilimin konularından “dil bozuklukları, dil sürçmeleri ve dil hastalıkları” ile ilgili olanların dışındakilerin hemen hepsi sorun olmaktan ziyade sadece cevap bekleyen sorulardır.

Dilin beyinle ilişkisinin keşfi, yaklaşık olarak 2400 yıllık bir düşünce ve gözlem birikiminin sonucudur (Onan, 2010, s. 553). Dil ile beyin nöroanatomi arasındaki ilişkiler XIX. yy.dan itibaren bilimsel bir yaklaşım içinde ele alınmıştır (Kozan ve Öksüz, 2010, s. 36). Son dönemde yapılan çalışmalar; dil-beyin ilişkisinin disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermekte, dil becerilerinin beyin hangi bölgeleriyle ilişkili olduğunu, beyindeki bölgesel hasarların konuşma, yazma ve anlama gibi temel dil becerilerinden hangileri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Şükrü Torun'a (2018, s. 78) göre beyin-dil ilişkisi, yalnızca otomatik işleyen sembolik kodlama ve kod çözme süreçlerinden ibaret değildir. İnsan iletişimlerinde dilin önemli ve tamamlayıcı bir parçası olan bilişsel süreçlere ilişkin işlemler de dil üretme ve anlama işlemlerine eşlik eden önemli bir boyut oluşturur.

XIX. yüzyılda Pierre Paul Broca ve Carl Wernicke adlı nörologlar tarafından keşfedilen “Broca” ve “Wernicke” alanları, beynimizin dilden sorumlu iki temel merkezi olarak kabul edilmektedir. Günümüzde insan beyninin bilişsel işlevlerini incelemek için FMRI (functional magnetic resonance imaging), PET (pozitron emisyon tomografi), SPECT (single photon emission computed tomography) gibi işlevsel beyin görüntüleme yöntemleri kullanılmaktadır (Pınar vd. 2015, s. 10-12). Bazı seslerin boğumlanması sırasında görülen dil yanlışı ses aygıtlarındaki patolojik bozukluklarla ilgiliyken dil sürçmesi, metatez, karıştırma, bulaşma gibi dil hadiseleri dil bilimi, sinir dil bilimi ve ruh dil biliminin araştırma alanları içindedir.

Dil bozukluğu, dili edinme ve kullanmada görülen aksamalarla ilişkiliyken konuşma bozukluğu, duygu ve düşünceleri içeren kuralların gerekli organlar yardımıyla fiziksel olarak üretiminde meydana gelen aksaklıklarla ilgilidir (Kayhan Aktürk, 2021, s. 28). Diğer yandan, konuşma bozukluğu verileri beyin deformasyonu ve nörokimyasal düzensizliklerle ilgili teşhislerde de önemli rol oynamaktadır.

Bir dil bozukluğu olan afazi, çeşitli klinik çalışmalarla belli bir oranda veya tamamen tedavi edilebilir nörolojik bir hastalıkken yine konuşma bozukluklarından biri olan dil sürçmeleri, psikolojik sebeplerle veya zihin ve beden yorgunluğuyla ortaya çıkan geçici konuşma bozukluklarıdır. Dil sürçmeleri bazı hastalıklarda semptomlardan biridir ve afazi gibi kimi hastalıkların teşhisinde önemli rol oynar. Porzig, kelimelerin sık sık karıştırılmasının beyindeki patolojik problemlerin belirtisi olduğuna işaret eder ve Ibsen'in *Hayaletler* adlı eserinde Oswald'a felç ineceğini onun sık sık kelimeleri karıştırması yoluyla ima ettiğine değinir (2011, s. 144). Bununla birlikte pek çok insan hiçbir hastalıkla bağlantılı olmadan, sıklıkla çeşitli şekillerde gerçekleşen dil sürçmeleri yaşamaktadır.

Bir konuşmanın herhangi bir kasıt olmadan, dinleyici açısından kolayca fark edilebilecek derecede amaçlanan formundan sapması (Sarı, 2017, s. 87), konuşma sırasında istemsiz ve alışkanlığa dönüşmemiş sapmalar (Dell, 1986, s. 284) olarak tanımlanan dil sürçmesi; Fromkin'e (1980, s. 11) göre

dil bilgisel olmayan yapılarla ilgili olduğu için Batı'da XX. yy.ın sonlarına kadar dil çalışmalarında ihmal edilmiştir. Dil sürçmeleri, bilinçaltıyla ilişkili olmakla birlikte yorgunluk, sinirlilik, korku, telaş, panik, yoğun duygu hâli, açlık veya çeşitli patolojik durumlar gibi pek çok dil dışı etkene bağlı olabilir (Sarı, 2017, s. 87). Dil sürçmeleri, anlık konuşma hataları olduğu için çoğunlukla konuşmayla ilgilidir fakat bazen özellikle dijital platformlarda yazılı dil sürçmesi örneklerine rastlamak da mümkündür.

“Nasılsın?” sorusuna dil sürçmesi sebebiyle “İyiym, senden nasılsın?” biçiminde cevap veren bir konuşurun dil birikimi açısından yetersiz olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken durum, konuşurun kelime, hece veya ek seçimi ile ilgili kararsızlıkla seslendirdiği bozuk dil unsuru ve buna neden olan psikolojik ve nörolojik etkenlerdir.

Beyin tarafından yürütülen dil üretim süreci, kavram ve anlamlara uygun ses, hece ve sözcük birimlerinin dilsel bellek depolarından seçilerek dil kurallarına uygun anlamlı bir içerik oluşturma işlemidir (Torun, 2018, s. 79). Motor programlama ve planlama sırasında konuşur, önce ne söyleyeceğine karar vererek konuşmanın ilk aşaması olan kavramlaştırmayı gerçekleştirir. İkinci aşama olarak kavramı, dilin ve dil birikiminin imkânlarından yararlanarak formüle eder. Konuşmanın tamamlanması için son olarak ilgili kas ve elemanlar çalıştırılarak sesletim aşamasının gerçekleşmesi gerekir. Birinci aşama olan kavramlaştırma sürecinde bir bozukluk varsa veya kavramlaştırma tam olarak gerçekleştirilemediyse ikinci ve üçüncü aşamaların sağlıklı yürütülmesi mümkün olamayacaktır. İkinci aşama olan formülleştirme sürecinde ise dilin kurallarına bağlı kalınarak formülleştirme gerçekleştirilemediyse yine fonetik, semantik veya morfolojik açıdan bir kural dışılık söz konusu olacaktır. Son olarak sesletim aşamasındaysa artık bilişsel aşamalar geride bırakılmıştır ve beyin tarafından ses aygıtlarına verilen emir, yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Sesletim organlarında herhangi bir bozukluk yoksa hangi ses, kelime ve cümlelerin işaretlenmesi emredildiyse ona uyulacaktır. Bilişsel aşama olan kavramlaştırmada zihinsel sözlük ve zihinsel organizasyon doğru çalışmadığında formül ve sesletim aşamalarının hatalı sonuç vermesi kaçınılmaz olacaktır.

2.2. “İyiym, senden nasılsın?” bir karıştırma veya bulaşma örneği midir?

Türk Dil Kurumunun *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde bulaşma (contamination) “İki kelimenin birbiri üzerine olan etkisiyle ortalama bir şeklin meydana çıkması.” tanımıyla yer almaktadır (TDK, 1949, s. 42). Bulaşmayı Necip Üçok basit bir yanlışlık, iki linguistik şeklin birbirine tesir ederek bir tek kelime vücuda getirmesi (2004, s. 87); Günay Karaağaç sözler arasında ses, anlam, bazen de hem anlam hem ses bakımından birbirine karışma, birbirini etkileme olayı (2022, s. 215); Berke Vardar ise bir ögenin bir başka ögeyi etkileyerek her ikisinin de birtakım özelliklerini taşıyan bir başka ögenin oluşmasına yol açması olarak tanımlar (2002, s. 51). Anlamın bulaşmaya etkileri üzerine çalışan İhsan Sabri Çebi de bulaşmayı “iki kelimenin etkileşimiyle üçüncü bir şeklin ortaya çıkması durumu” olarak tanımlayıp bazı örnekleri ayrıntılı olarak incelemiştir (2024, s. 965).

“Diyane” kelimesi için din ile ilişkili olduğu düşünülerek “dinayet”in kullanılması bir bulaşma örneğidir. Ağızlarda görülen “savkada” kelimesi ise “savmak” ve “sadaka” kelimelerinin bulaşması sonucunda ortaya çıkmıştır (Çebi, 2024, s. 965). Bulaşmayı “yakıştırma” terimiyle ele alan Ahmet

Topaloğlu; Fransızca “bulletin”in etkisiyle Türkçe *bellet-* fiilinden “belleten”in, yine Fransızca “ecol”ün etkisiyle *oku-* fiilinden “okul” kelimelerinin türetilmesini örnek gösterir (1989, s. 156).

Karıştırma terimi; konuşma sırasında birçok insanın karşılaştığı ek tercihleri, kelime tercihleri, cümle kuruluşundaki aksaklıklar ve bozukluklar için kullanılmaktadır. Hayatında ilk defa sirk görmüş bir çocuğun banyo küvetinin önündeki paspası kastederek “Aslan nerede anne?” diye sorması bir karıştırma örneğidir (Porzig, 2011, s. 144).¹ Karıştırma ve bulaşma, dil kullanıcısının kelime tercihi konusundaki yanlış kararlarını da kapsadığı için “Okullar başladı.” gibi örnekler; seslerin, hecelerin veya eklerin birbirine karıştırılmasını adlandıracak biçimde yeni bir adlandırmayı gerekli kılmaktadır. Bu durum, zihinsel bir bulanıklığın yanı sıra nörolojik bir probleme de işaret edeceği için kelime veya cümlelerin arasında karar değiştirerek gramer dışı kullanımlar nörolojik bir kısa devreye de işaret etmektedir. Her bir nöronun 20-30 bin kadar sinaptik bağlantı oluşturduğu, dil bilgisel gelişim sürecinin her aşamasında on milyarlarca nöronun trilyonlarca bağlantısı (Torun, 2018, s. 90) düşünüldüğünde bu kısa devreyi anlamak mümkün olacaktır. Bu sebeple söz konusu konuşma bozukluğunun karıştırma olarak değil de gramatik bir kısa devre sebebiyle kararsızlığa karşılık geldiği için yeni bir terimle karşılanması daha doğru olacaktır. Bu kararsızlık ve karşıtlık durumunun dile yansıyan yönünü ve bahsi geçen dil yanlışlığını ifade etmek için önerimiz, *Türkçe Sözlük*’te “kararsızlık” (TDK, 2023, s. 1680) anlamıyla yer alan ve bu durumu karşılayan “ikircik” kelimesidir.

3. İKİRCİK ÖRNEKLERİ VE BULGULAR

“— Nasılsın?

— İyiyim, senden nasılsın?”

Bu diyalogdaki soruya karşılık alıcının zihninde oluşan kavramlaştırma süreci şöyledir:

“Nasılsın?” sorusu yöneltilen kişi, nezaket kuralları gereği hem soruya cevap verecek hem de aynı şekilde muhatabın nasıl olduğunu sorarak kendine göre karşılaşma diyalogunu tamamlayacaktır. Fakat burada tercih edilebilecek birden fazla cevap formu bulunmaktadır. İkinci aşamada daha önceden kodlanmış ve hazır bulunan bu cevap formlarından birinin tercih edilmesi gerekecek; konuşur, tercih sırasında toplumsal dil biliminin sınırları içerisinde ele alınabilecek gönderici-alıcı/konuşur-muhatap, iletişim-bağlam gibi ilişkileri dikkate alma ihtiyacı duyacaktır. Bağlam ve muhatapla ilgili tercih kararsızlığı yaşayan kişi, kendisine yöneltilen “Nasılsın?” sorusuna aynı samimiyette cevap vermek isterken bu samimiyetin hangi mesafede olması gerektiğine karar veremeyerek samimi bir cevap olarak “İyiyim, sen nasılsın?” karşılığını, daha samimi bir cevap olarak ise “İyiyim, senden n’aber? (<ne haber?)” karşılığını vermek istemiştir. Kavramlaştırmanın formülleştirildiği ikinci aşamada kararsız kalındığı için veya cümle seçiminde karar değiştirildiği için iki formun iç içe geçmiş biçimi olan “İyiyim, senden nasılsın?” gibi gramer dışı bir cümle kurulmuştur. Burada muhataba karşı samimiyet konusundaki kararsızlıkla iki cümleden birini tercih etme kararsızlığı gramatik bir kısa devreye sebep olmuştur.

¹ Karıştırma ile ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler için Porzig’e (2011, s. 144) bakılabilir.

“Okullar başladı.”

Bu örnekte konuşurun, derin yapıdaki anlamı yüzey yapıya taşıırken “Okullar başladı.” ile “Okullar açıldı.” cümlelerinden birini tercih etme sırasında kararsız kaldığı ve “başladı” ile “açıldı” yüklemelerini birbirine karıştırarak, birincinin ilk hecesinden sonra karar değiştirip veya kararsız kalıp ikinciye söylemek isterken “başıldı” gibi gramer dışı bir kullanım ortaya koyduğu görülmektedir. Bu örnekte de yine karar aşamasında gramatik bir kısa devreden söz etmek doğru olacaktır.

“ızak”

Gramer dışı bu yapının da “ırak”² ve “uzak” kelimelerinden birini tercih aşamasında kararsızlık sebebiyle sesletildiği anlaşılmaktadır. Konuşurun dilde var olan iki göstergeden birinin tercihi sırasındaki kararsızlığı veya karar değişikliği, ikisinden birinin tercih edilmesini engelleyerek “ızak” gibi gramer dışı bir göstergenin oluşmasına sebep olmuştur.

“tümle”

Bu örnek ise “tümce” ve “cümle” kelimelerinin iç içe geçmesiyle oluşmuş bir ikirciktir. Burada ilk kelime “tümce”, ikinci kelime “cümle”dir. Kavramlaştırma aşamasından sonra “tümce”ye karar veren konuşur, ilk heceden sonra fikir değiştirip “cümle”de karar kıldığı için “tümle” gibi gramer dışı bir gösterge ortaya çıkmıştır.

Bu örneklerle birlikte fiillerin hâl tamlayıcılarının kullanımıyla ilgili tercih yanlışlıkları da ikircik örnekleri olarak değerlendirilebilir. “Odasında gazeteye okuyordu.” cümlesinin sahibi “gazete okuyordu” ile “gazeteye bakıyordu” arasında yaşadığı kararsızlık sebebiyle gramer dışı bir kullanım örneği vermiştir. “Çok kar yağdığı için okula tatil edildi.” cümlesinde ise konuşur “Okul tatil edildi.” ile “Okula gitmeyeceğiz.” veya buna benzer bir cümle arasında kararsız kalarak gramer dışı bir cümle kurmuş ve ikircik örneği ortaya koymuştur.

İletişimde alıcının beklenmedik bir duruma maruz kalması psikolojide geçersiz koşul olarak kabul edildiği için gramer kurallarına uygun dil kullanımları “geçerli koşul”, gramer dışı kullanımlar ise “geçersiz koşul” örneği olarak kabul edilmelidir. Geçersiz koşula maruz kalan alıcı, olağanla olağan dışı arasında sıkışarak göndericinin yaşadığına benzer bir ikircik süreci yaşayacaktır.

“Okullar başladı.” ve “Okullar açıldı.” cümleleri birer geçerli koşul örneği iken “Okullar başıldı.” cümlesi ikircik ve geçersiz koşul örneğidir. Bazı durumlarda ise dil kullanıcısının geçersiz koşuldan geçerli koşula geçiş yaparak kural dışı duruma müdahale ettiği görülmektedir. “Temizlendikten sonra oda[ya/yı] kirletmeyin.” örneğinde konuşur, “Temizlendikten sonra odaya girmeyin.” diyecekken karar değiştirip “Temizlendikten sonra odayı kirletmeyin.” cümlesini tercih etmiştir fakat bu tercih değişikliği “girmeyin” yüklemi için tasarlanan hâl tamlayıcısı olan yönelme hâli [-(y)a] ile “kirletmeyin” yüklemi için tasarlanan hâl tamlayıcısı olan belirtme hâli [-(y)ı] biçiminde yüzey yapıya yansıtılmıştır.

² *Türkçe Sözlük*'te *ırak* maddesi, *uzak* maddesine gönderilerek bu iki kelimedden “uzak”ın daha yaygın kullanıldığına işaret edilmiştir (TDK, 2023, s. 1625).

Tablo 1. İkircik Örnekleri

A.1. Geçerli koşul	İyiyim, sen nasılsın?	İyiyim, senden n'aber?	
A.2. Geçersiz koşul	<i>İyiyim, senden nasılsın?</i>		İkircik örneği
B.1. Geçerli koşul	Odasında gazete okuyordu.	Odasında gazeteye bakıyordu.	
B.2. Geçersiz koşul	<i>Odasında gazeteye okuyordu.</i>		İkircik örneği
C.1. Geçerli koşul	Çok kar yağdığı için okul tatil edildi.	Çok kar yağdığı için okula gitmeyeceğiz.	
C.2. Geçersiz koşul	<i>Çok kar yağdığı için okula tatil edildi.</i>		İkircik örneği
Ç.1. Geçerli koşul	Temizlendikten sonra odayı kirletmeyin.	Temizlendikten sonra odaya girmeyin.	
Ç.2. Geçersiz koşul	<i>Temizlendikten sonra oda[ya/yı] kirletmeyin.</i>		İkircik örneği
Ç.3. Geçersiz koşul	<i>Temizlendikten sonra odaya kirletmeyin.</i>		İkircik örneği
Ç.4. Geçersiz koşul	<i>Temizlendikten sonra odayı girmeyin.</i>		İkircik örneği
D.1. Geçerli koşul	uzak	ırak	
D.2. Geçersiz koşul	<i>ızak</i>		İkircik örneği
E.1. Geçerli koşul	cümle	tümce	
E.2. Geçersiz koşul	<i>tümle</i>		İkircik örneği
F.1. Geçerli koşul	alnı açık	alnı ak	
F.2. Geçersiz koşul	<i>alnı aç</i>		İkircik örneği
G.1. Geçerli koşul	<i>hatırlattı</i>	<i>anımsattı</i>	
G.2. Geçersiz koşul	<i>hatırsattı</i>	<i>anımlattı</i>	İkircik örneği

3.1. “İkircik”in çaprazlama³, göçüşme ve harmanlamadan farkı

Dil sürçmeleri; konuşma sırasında ortaya çıkan ve çoğunlukla konuşurun gerginlik, sinirlilik, üzüntü, kaygı gibi duygu durumlarıyla ilişkilendirilen psikolojik nedenlerle ortaya çıkan gramer dışı örnekleri kapsar. Freud, günlük hayatta sıkça karşılaştığımız dil sürçmelerini bilinçaltıyla ilişkilendirmektedir (1995). İsa Sarı’ya göre dil sürçmeleri, insan zihninin ve dil yetisinin kapasitesine dair ipuçları verir (2017, s. 88). Bir dil sürçmesi türü olan çaprazlama, göçüşme (metatez) ses olayıyla benzerlik gösterir fakat göçüşme bir kelime içinde gerçekleşirken (ekşi>eşki, kirpik>kiprik, toprak>torpak...) çaprazlama birden fazla kelime arasında gerçekleşmektedir (kanayan yara>yanayan kara, bas gaze>gaz basa...). Sarı’nın, çaprazlamaların cümle düzeyini aşamadıklarına işaret etmesi (2017, s. 90)⁴ çaprazlama örneklerinin ikircik örneklerinden farklı olduğunu göstermektedir. Zira ikircik örnekleri, cümlenin bir unsurunun cümle dışına göndermelerle oluşturulmuş gramer dışı yapıları kapsar ve aynı kavramı veya durumu ifade eden iki birimin harmanlanmasıyla oluşur.

Çaprazlama örnekleri:⁵ *kavuz karpun* (<kavun karpuz), *kurudan ayrılanı sürt yer* (<sürüden ayrılanı kurt yer), *yumuklu sucurta* (sucuklu yumurta)...

Göçüşme örnekleri: *nalet* (<lanet), *melmeket* (<memleket), *ireli* (<ileri)...

“Tümle<tümce/cümle, ızak<ırak/uzak, Odasında gazeteye okuyordu. <Odasında gazete okuyordu. / Odasında gazeteye bakıyordu.” örnekleri, çaprazlama ve göçüşmeden farklı olarak konuşulan dil ögesi dışında başka bir ögeye gönderme yaptığı ve başka bir ögeyle karıştırıldığı için farklı bir kategori olarak adlandırılmayı gerektirmektedir.

İkircik örnekleri, bir sözcük türetme biçimi olan harmanlamadan/karışımından (blend) dil sürçmesi sonucu oluşması sebebiyle farklıdır. İngilizce brunch (breakfast + lunch), Türkçe bilezik (bilek+yüzük > bilekyüzük > bileküçük > bilekçük > bilezik > bilezik), arge (araştırma + geliştirme)⁶ gibi örnekler bilinçli olarak oluşturulmaları, birer yeni sözcük formu olarak sözlükselleşmeleri yönüyle ikircik örneklerinden ayrılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çok yönlü ve karmaşık bir sistem olan insan beyni, yine çok yönlü ve karmaşık bir sistem olan insan dilini oluşturmuş ve kendi oluşumu olan bu sistemler sistemini anlamak için dil biliminin ve onunla ilişkili olan disiplinlerin imkânlarından yararlanma yoluna gitmiştir. Dil bir iletişim aracı olmanın ötesinde insanın nörolojisini, fizyolojisini, psikolojisini ve daha birçok yönünü anlamaya hizmet etmektedir. Dil bilimi, dili yalnız kendisi için incelerken diğer yandan da dille ilişkili olan başka disiplinlerin, dil mucizesinin imkânlarından yararlanmasına kapı aralamaktadır.

Batı literatüründe nörolinguistik olarak adlandırılan sınır dil bilimi, nörolojinin dil bilimiyle ilişkisinin çok kuvvetli olduğunu göstermektedir. Son dönemde beynin dil işleme becerisi ile ilgili

³ Çaprazlama için Usta (2005) “mübadele”, Cöntürk (2006) “değiştiri”, Karaağaç ise (2022) “karmacılık” terimini kullanır.

⁴ Çaprazlama ile ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler için Sarı’ya (2017) bakılabilir.

⁵ Örnekler Sarı’dan (2017) alınmıştır.

⁶ Karma sözcükler ve konuyla ilgili örnekler için Nalbant’a (2017) bakılabilir.

yapılan nöro görüntüleme çalışmaları, insan beyni ve dille ilgili birçok yeni bilgi ve bulguya ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu bilgi ve bulgulardan hareketle, konuşma bozuklukları birtakım nörolojik ve psikolojik sebeplere dayandırılmaktadır. Dil sürçmesi, metatez, bulaşma, karıştırma gibi dil hadiselerinin dil-zihin ilişkisi kaynaklı olduğu bilinmekte; bu konuda dil biliminde ve onunla ilişkili nöroloji ve psikoloji gibi disiplinlerde çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bunlardan dil-zihin ilişkisi kapsamında değerlendirilen dil hadiseleri, bazı terimlerle kategorize edilmiş olmakla birlikte dil sürçmeleri içinde değerlendirebileceğimiz ve Tablo 1’de verilen A.2, B.2, C.2, Ç.2, Ç.3, Ç.4, D.2, E.2, F.2 ve G.2 örneklerinde görülen gramer dışı kullanımlar; karıştırma, bulaşma, metatez, harmanlama veya çaprazlama gibi kategorilere dâhil edilemediği için bu kullanımları ifade edecek sözlüksel bir boşluk olduğu görülmektedir. Gramatik bir kısa devre sonucu üretilmiş, arada kalmış olma ve kararsızlık sebebiyle oluşan gramer dışı örnekleri kapsayacak dil sürçmesi örneklerinin “ikircik” terimiyle karşılanması, bu tür konuşma bozukluklarının ikircik kategorisi başlığı altında incelenmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altınörs, Atakan (2014). *50 Soruda Dil Felsefesi*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Corballis, Michael C. (2014). *Kendini Yineleyen Zihin-İnsan Dilinin, Düşüncesinin ve Uygarlığının Kökenleri*. (Çev. Ahmet Birsen). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cöntürk, Hüseyin (2006), *Çağının Eleştirisi-Birinci Kitap* (Haz. Ege Berensel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çebi, İhsan Sabri (2024). “Türkçede Bazı Bulaşma (Contamination) Örneklerinde Anlamın Bulaşma Üzerindeki Etkileri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 13 (3), 958-969.
- Chomsky, Noam (2011). *Dil ve Zihin* (Çev. Ahmet Kocaman). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Damasio, Antonio R. (2006). *Descartes’ın Yanılgısı* (Çev. B. Atlamaz). Varlık/Bilim Yayınları.
- Dell, Gary S. (1986). “A Spreading-activation theory of retrieval in sentence production”. *Psychological Review*, 93(3), 283-321.
- Demir, Gökhan Yavuz (2018). *Dilin Belirsizliği*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Demirci, Kerim (2017). *Türkoloji İçin Dilbilim, Konular-Kavramlar-Teoriler*, 4. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ergenç, İclal (2008). “Dilin Beyindeki Gerçekleşimi ve Konuşma Eylemi”. *Kognitif Nörobilimler*. (Yay. Karakaş, S.). MN Medikal & Nobel: Ankara.
- Freud, Sigmund (1995). *The Basic Writings of Sigmund Freud* (Çev. A. A. Brill), New York: Random House.
- Fromkin, Victoria A. (Ed.) (1980). *Errors in Linguistic Performance: Slips of the Tongue, Ear, Pen and Hand*. New York: Academic Press.
- Karaağaç, Günay (2022). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kayhan Aktürk, Şükriye (2021). “İletişim, Dil ve Konuşma Bozukluklarına Genel Bakış.” *Dil konuşma Bozukluğu* (Ed. Evrim Gerçek, Şaziye Seçkin Yılmaz). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

- Kerimoğlu, Caner (2021). "Chomsky'nin Problemi: Dilin Evrimi". *ÇÜTAD*, C: 6, S: 2. 598-614.
- Kerimoğlu, Caner (2022). "Dilin Kökeni Arayışları-5: Beyin ve Dil". *Dil Araştırmaları*, S: 30, 21-37.
- Kozan, Olena; Öksüz, Gamze (2010). "Beyin ve Dil: Araştırmaların 150 Yılı". *Dil Dergisi*, S: 147, 22-39.
- Nalbant, Mehmet Vefa (2017). "Türkçede bir sözcük türü ve sözcük türetme yolu olarak karma sözcükler". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD)*, 1(1), 59-66.
- Onan, Bilginer (2010). "Beynin Bilişsel İşlevleri Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Ana Dili Eğitime Yansımaları". *TÜBAR-XXVII-/2010-Bahar*.
- Pınar, Yunus; Pınar, Nihal Kubilay; Çetintaş, Bengül (2015). "Dilbilim, Sinirdilbilim ve Beyin Araştırmaları Bulguları Işığında Çocuklarda İlk ve İkinci Dil Gelişimi ve İkidillilik". *İdil*. C: 4, S: 18.
- Porzig, Walter (2011). *Dil Denen Mucize*, (Çev. Vural Ülkü), 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarı, İsa (2017). "Bir Dil Sürçmesi Türü Olarak Çaprazlama ve Türkçe Örnekler Bağlamında Yapısal Özellikleri". *SUTAD*, Güz 2017; (42): 85-95.
- TDK (1949). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK (2023). *Türkçe Sözlük (A-J, K-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Torey, Zoltan L. (2017). *Bilinçli Zihin* (Çev. Ali Bucak). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Torun, Şükrü (2018). *Beyin ve Dil, İşlevsel Nöroanatomi*. Ankara Detay Yayıncılık
- Usta, Çiğdem (2005), *Mizah Dilinin Gizemi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üçok, Necip (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vardar, Berke (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). İstanbul: Multilingual Yayınları.

27 MAYIS DARBESİ'NİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

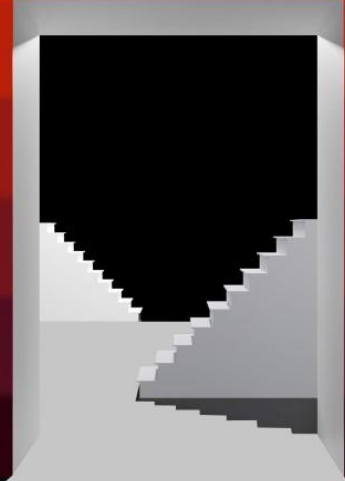
DR. FERHAT ÇETİNKAYA

Günce Yayınları

Türk Romanında Arzunun Görüngüleri

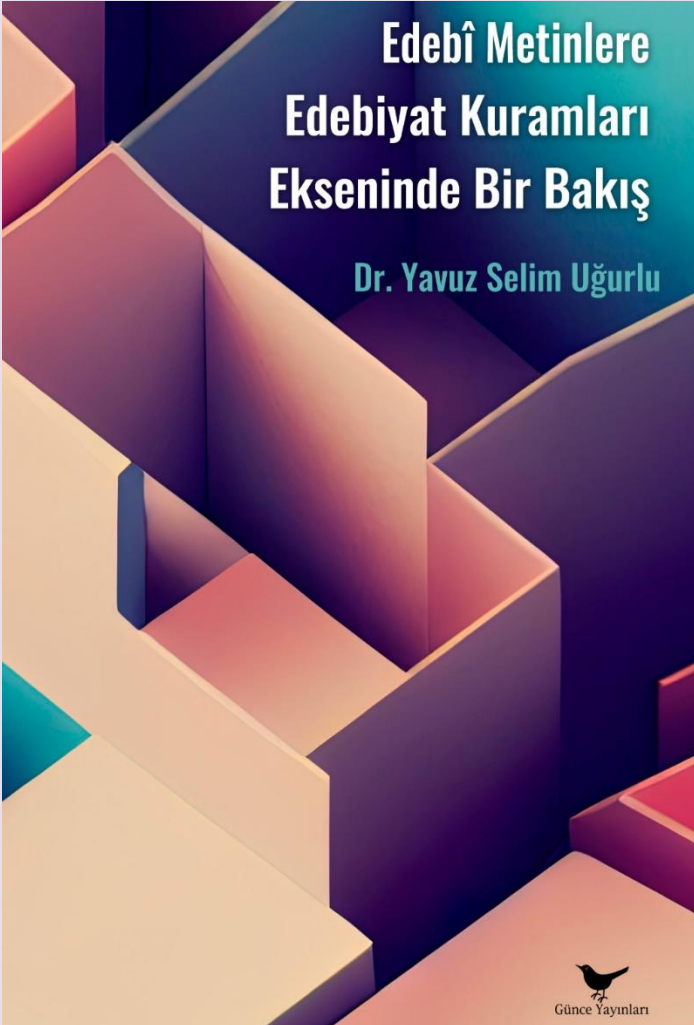
Ömriye Bayrak

Günce Yayınları

Edebî Metinlere Edebiyat Kuramları Ekseninde Bir Bakış

Dr. Yavuz Selim Uğurlu

Günce Yayınları

Ertuğrul Gazi Derhem

Türk Romanında Narsisizm

Günce Yayınları